
БОЖОК Н.О.,
аспірантка кафедри теоретичної
та консультативної психології,
Інститут соціології, психології та
соціальних комунікацій,
НПУ ім. М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАКА ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз індивідуально-психологічних характеристик особистості юнака з точки зору вітчизняних та зарубіжних дослідників. Розглянуто сутність феноменів «фрустрація» та «фрустраційна толерантність» у юнацькому віці. Визначено вплив індивідуальних особливостей особистості юнака на його рівень фрустраційної толерантності. Репрезентовано психологічний портрет молодого людини з високим рівнем фрустраційної толерантності.

Ключові слова: індивідуальні особливості, фрустрація, фрустраційна толерантність, юнак.

В статье произведён теоретический анализ индивидуально-психологических особенностей личности юнаки с точки зрения отечественных и зарубежных учёных. Рассмотрена сущность феноменов «фрустрация» и «фрустрационная толерантность» в юношеском возрасте. Определено влияние индивидуальных особенностей юноши на его уровень фрустрационной толерантности. Репрезентовано психологический портрет молодого человека с высоким уровнем фрустрационной толерантности.

Ключевые слова: индивидуальные особенности, фрустрация, фрустрационная толерантность, юноша.

The paper presents the theoretical analysis of the psychological and individual characteristics of the adolescent from the point of view

of home and foreign researchers. The definition of the phenomena "frustration" and "frustration tolerance" is considered. The effect of individual characteristics of the adolescent on the level of frustration tolerance is defined. The psychological portrait of the young person with the high level of frustration tolerance is represented.

Key words: individual characteristics, frustration, frustration tolerance, adolescent.

Постановка проблеми. Детермінантами психологічно здорової та успішної студентської молоді є її психологічна зрілість, креативність, інтегративність характеру, критичність мислення, емоційний інтелект, впевненість у власних силах, гнучкі поведінкові патерни, високий рівень особистих домагань та фрустраційна толерантність. Особливо значущою компетенцією юнака виступає фрустраційна толерантність, яка зумовлює його психологічну стійкість у несприятливих, фруструючих ситуаціях та обставинах, що сприяє його психологічному здоров'ю та позначається в особистісному становленні молоді людини у житті. Юнаки з високим рівнем фрустраційною таколерантності досягають успіху у соціальному та особистому житті, займають активну життєву та громадську позицію, мають високі результати у навчанні, отримують гідне працевлаштування, готові долати життєві труднощі на шляху до реалізації своїх цілей й активно та продуктивно інкорпуються у доросле життя. Одним з механізмів формування вищезазначеного психологічного феномену є розвиток індивідуальних особливостей особистості юнака. Особистість молоді людини визначається

психологічними особливостями характеру, темпераменту, здібностями, задатками, попереднім досвідом та інтеракцією з оточуючими. Зрозуміло, що особистість слід розглядати з точки зору як генетичного (біологічного), так і соціального аспекту. Йдеться про те, що певні особливості особистості людини є вродженими, інші – набутими. Виходячи з того, що психіка людини є гнучка й пластична, певні особливості характеру та темпераменту можуть набувати деяких змін у позитивну сторону. У свою чергу, індивідуальні особливості юнака позначаються на формуванні його високого чи низького рівня фрустраційної толерантності.

Метою статті є проаналізувати індивідуальні особливості особистості юнака та визначити їх вплив на рівень фрустраційної толерантності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Психологія особистості та її індивідуальних особливостей аналізувалась у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників: К. Платонова, С. Рубінштейна, R.M.Liebert & K. Liebert та Quinlan L. M., Pratch & Yakobowitz та інших.

У дослідженні фрустраційного фактора у студентському середовищі особливе місце займають тлумачен-

ня фрустрації у руслі психології діяльності (Н.Д.Левітов), розгляд фрустрації у дискурсі патопсихології (В.М.М'ясищев, А.І.Плотічер), аналіз фрустраційних проявів у педагогічній діяльності (Е.І.Кіршбаум, Л.М.Мітіна, В.М.Чернобровкін), розробки засобів емпіричного дослідження фрустрації (С.Розенцвейг, Н.В.Тарабріна). Особливого значення у дослідженні поняття «фрустраційної толерантності» (витривалості, стійкості до фрустратора) набули роботи українських та російських дослідників М.В., Вовк, Ю.В. Попика, Л.С.Асейкіної та Л.М.Мітіної. Дослідження психологічних аспектів феномену «фрустраційної толерантності» знайшло своє відображення у гуманістичній психології (К. Роджерс) та раціонально-емотивній біхевіористичній терапії (А. Елліс, М. Броді, В. Кнаус, В. Драйден).

Не дивлячись на численні дослідження з проблематики теми, немає єдиного системного підходу до детермінації індивідуальних психологічних характеристик юнака, які впливають на рівень фрустраційної толерантності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальні особливості особистості відображають операційний вплив різноманітних рис на варіацію стилів самовираження особистості. В свою чергу, унікальна структура такого поєднання зумовлює природу, рівень індивідуальних характеристик та поведінку людини у певних ситуаціях [6].

Вищезазначене підтверджується науковцями R.M.Liebert &K. Liebert, які розглядають особистість як динамічну (фізичну та психологічну) сукупність індивідуальних рис певної особистості, які впливають на поведінку та на виклики фізичного й соціального середовища [цит. за Quinlan

Lois M, 2008]. R.M.Liebert &K. Liebert та Quinlan Lois M вважають, що певні характеристики особистості є унікальні, до них відносяться (пам'ять, поведінка, стиль), а інші особливості особистості набуваються через інтеракцію з іншими людьми. Науковці Pratch&Yakobowitz вважають, що потрібно досліджувати особистість більш глибоко, щоб усвідомити динаміку прихованих процесів людини для кращого розуміння поведінки особистості у різних життєвих обставинах [6].

За К. Платоновим та С. Рубіншейном, індивідуальні характеристики особистості включають характер, темперамент, здібності та природні задатки. З іншого боку, P.G. Northouse вважає, що індивідуальні характеристики особистості визначають її потенціал та впливають на її взаємодію з іншими людьми та з оточуючим середовищем [10]. На нашу думку, у юнацькому віці потенціал особистості є її особистим ресурсом, який негативно чи позитивно позначається на досягненні успіхів та подоланні життєвих негараздів. Водночас, життєві виклики та непрості відносини з оточуючими є випробуванням на міцність потенціалу юнака та можуть викликати негативні емоційні стани. Тому, не дивно, що за таких умов, виникає стан фрустрації у молодих людей.

Термін «фрустрація» використовується у різних теоріях, концепціях, гіпотезах та стосується проблем емоційно – вольової, мотиваційної, діяльнісної та поведінкової сфери суб'єкта. Зокрема, поняття «фрустрація» досліджували у світлі інших феноменів, наприклад, агресія (Доллард, Бандура) чи стрес (Сельє, Лазарус). Фрустрація також визначається як стан загрози інтегративності організму, що спонукає людину задіяти весь свій природний потенціал, щоб захистити себе.

За таких умов, зусилля особистості, спрямованні на задоволення власної потреби, блокуються. У вузькому значенні, фрустрація розглядають як незадоволення біологічних, первинних інстинктів чи неуспішність у досягненні мети. Прояви фрустрації у процесах перцепції особистості та її поведінкових патернах часто набувають характер нейровегетативних та психосоматичних симптомів. Як результат, фрустрація може викликати агресію, тривожність, депресію та нейровегетативні синдроми. З іншого боку, фрустрація залежить не тільки від своєї тривалості та інтенсивної, а й від психологічної стійкості особистості до фрустрації, яка має назву фрустраційної толерантності [7].

Науковці Ю.В. Попика, Л.С. Асейкіної розглядають толерантність до фрустрацій (розчарувань, невдач) як психологічну *стійкість* до фрустраторів, в основі якої лежить здатність до адекватної оцінки ситуації та передбачення виходу з неї [4]. У концепції раціонально-емоційної біхевіористичної терапії фрустраційну толерантність диференціюють на високу та низьку фрустраційну толерантність. Висока фрустраційна толерантність розглядається у ракурсі зазначеної західної концепції як здатність долати фрустрацію на основі визнання проблеми, готовності до конфронтації з нею та за допомогою гнучкості когнітивного мислення знаходити перспективи виходу з ситуації [8].

Проаналізувавши феномени «фрустрація» та «фрустраційна толерантність», зупинимось докладніше на індивідуальних, психологічних особливостях юнаків, які впливають на високий чи низький рівень «фрустраційної толерантності» у зазначеному віковому періоді. Важливу роль у реакції на фрустрацію й формуван-

ню фрустраційної толерантності, як зазначалось вище, відіграє характер, темперамент та індивідуальні особливості людини. Так, іноземні дослідники K.Rozenzweig; L.Murphy, M.Malavia; G.Weinberg, R.Pandey зазначають на важливості індивідуальних характеристик людей, які впливають на превалювання у них тієї чи іншої реакції на фрустратор, що детермінує неоднаковий рівень фрустраційної толерантності [9].

Виходячи з того, що фундаментальною складовою індивідуальних характеристик особистості юнака є його характер, розглянемо вплив рис характеру особистості на її рівень фрустраційної толерантності нижче. Характер особистості визначається як сукупність стійких, індивідуальних якостей особистості, які виявляються у поведінці та спілкуванні, що зумовлюють типові для неї способи поведінки у певних ситуаціях. Тому, характер - це стрижень індивіда, у якому зосереджені найбільш виражені, найбільш суттєві особливості людини як суб'єкта діяльності, спілкування, пізнання. До рис характеру відносяться ті, його особливості, які виражають відношення особистості до основних сфер її життєдіяльності [6]. Зарубіжний дослідник J.Rapi зазначає, що такі характеристики особистості як життєрадісність, здоров'я, комунікабельність, спонукають більш високий рівень фрустраційної толерантності. Та, навпаки, R.A.Barkley пов'язує низьку фрустраційну толерантність з імпульсивністю особистості та низьким рівнем її самоконтролю, в основі яких є нейробіологічні та соціальні фактори [9].

З іншого боку, за результатами емпіричного дослідження науковця W.Mishel юнаки, які успішно подолали низьку фрустраційну толерантність та з готовністю дочекались реалізації

довгострокової мети й не наполягали на негайному задоволенні своїх потреб, характеризуються уважністю, розсудливістю, компетентністю, здатністю передбачати, ініціативністю, інтелектуальністю та самостійністю; молоді люди, які не впорались із перепорою та затримкою на шляху до досягнення мети, на відмінну від вищезазначеної молоді, мають тенденцію болісно реагувати на стрес та втрачати самоконтроль, вибухати, а також їм притаманна невисока самооцінка, вони замкнуті, некоммунікбельні, схильні до розпачу під час стресових обставин, тривожні та неспроможні стійко витримати затримку у задоволенні потреби [9].

У свою чергу Кузьміна Е.І. [3], серед детермінант, які визначають свободу або несвободу від фрустрації, виділяє стійкі індивідуальні властивості людини та її особистісні якості, що сприяють успішному подоланню перепон або, навпаки, перешкоджають виходу із скрутного становища. Конкретизуючи вищезазначене, серед детермінант, які впливають на звільнення від фрустрації, можна відмітити такі індивідуальні особливості людини, як :

1) індивідуальні властивості мислення: флексибільність та високий абстрактний рівень мислення, висока самооцінка такого чинника як свобода, тенденція до імунітивних реакцій; 2) високі показники особистісних факторів: конформізм – нонконформізм, емоційна стійкість та емоційна нестійкість, відвертість – дипломатичність, підкореність – авторитарність ; 3) акцентуації характеру, в першу чергу циклотимність, гіпертимність (які характеризуються позитивним емоційним забарвленням та достатньо високою мотивованістю на досягнення діяльності) та в комбінації з ними емотивність, екзальтованість, збудженість.

Таким чином, вищезазначений автор вважає, що більш вільні від фрустрації люди з високим рівнем інтелекту, які вміють відділяти головне від другорядного та переключатись на більш цінні в ситуації рішення, спроможні глибоко осягнути причини фрустрації та мотиви діяльності, передбачити можливі шляхи поведінки, вибрати оптимальний варіант, а також незалежні, впевнені в собі, з високим життєвим тонусом, позитивним ставленням до себе. Що стосується детермінант, які заважають звільненню від фрустрації – це такі індивідуальні властивості людини як ригідність, затримка, тривожність, низький рівень відповідальності, конформізм, емоційно – вольова нестійкість, тенденція до агресивної поведінки, низька самооцінка [3].

Темперамент юнака є ще однією важливою індивідуальною особливістю особистості, яка впливає на рівень індивідуальної психологічної стійкості. Б.М. Теплов визначає темперамент як «характерну для людини сукупність психічних особливостей, які пов'язані з її емоційною збудженістю, тобто швидке виникнення почуттів з одного боку та їх сила – з іншого» [2, с.553]. Виходячи з класичної класифікації темпераменту, В.С. Мерлін проаналізував вплив типу темпераменту на стійкість до фрустрації наступним чином: холерик переміщує відповідальність за свої невдачі на когось іншого; меланхолік звинувачує себе у фрустраціях, що спіткали його, а сангвінік в таких ситуаціях знецінює задачу діяльності [1]. З іншої сторони, з метою визначення схильних до фрустрації або потенційно стійких особистостей, Г.Айзенк та Р.Кетелл визначили дві основні варіації темпераменту: інтроверсія (екстраверсія) та високий й низький рівень нейротизму, що базуються на генетично-визначених змінних у функціону-

ванні центральної нервової системи. Екстраверти визначаються як енергійні, легкі, схильні до ризику особи, які налаштовані використати можливість працювати та навчатись з різними людьми. Інтроверти характеризуються як більш пасивні та закриті у собі, обережні, розмірковуючи та вони не шукають зовнішні стимули у виконанні своєї роботи [11].

Зважаючи на особливості темпераменту, ми підтримуємо думку дослідника Rai, що екстраверти мають більш високу фрустраційну толерантність ніж інтроверти та невротики. Водночас, екстраверти схильні уникати агресію до певної міри через свою психологічну характеристику [6]. Особистості, які мають високий рівень нейротизму характеризуються як тривожні, напружені, відчувають коливання у настроях, нестабільні у відносинах з іншими та схильні до невротичних імпульсів під дією фрустрацій й стресів. Нейротизм включає поглинання особистості у тривожні думки про майбутнє, викликає невпевненість, побоювання невдач та неприйняття себе іншими людьми. Таким чином, в осіб, у яких домінує нейротизм, функціонує реактивна нервова система, яке робить їх емоційно лабільними. Підсумовуючи вищезазначене, ми услід за M.Zentner, L.S.Rebecca вважаємо, що невротики мають низький рівень фрустраційної толерантності. Та, навпаки, юнаки, у яких відсутній нейротизм, є стабільні у почуттях, емоційно-урівноважені, психологічно-стійкі, спокійні.

Водночас, ми услід за G. Dregvaite та R.Damasevicius акцентуємо увагу на взаємозв'язку фрустраційної толерантності не тільки з вродженими задатками особистості (темпераментом, емоційною стабільністю або нестабільністю), а й з подальшим впливом навколишнього середовища (вихо-

вання та набутий досвід), що свідчить про можливість конструктивних змін індивідуальних особливостей людини з метою підвищення фрустраційної толерантності.

Висновки.

Підсумовуючи вищезазначене, ми прийшли до висновку, що однією з детермінант, яка впливає на високий або низький рівень фрустраційної толерантності особистості, є її індивідуальні особливості. Як результат, психологічний аналіз індивідуальних особливостей юнака став основною психологічного портрету особистості з високим рівнем фрустраційної толерантності, яка включає наступні індивідуальні характеристики: 1) індивідуальні властивості мислення (флексибільність, високий абстрактний рівень мислення, розсудливість, критичність мислення, компетентність), висока самооцінка та схильність до інтрапунітивних реакцій; 2) особисті риси характеру: неконформізм, емоційна стійкість, дипломатичність, самостійність, життєрадісність, комунікабельність, уважність, ініціативність, креативність та передбачуваність; 3) акцентуації характеру, в першу чергу циклотимність, гіпертимність (які характеризуються позитивним емоційним забарвленням та достатньо високою мотивованістю на досягнення діяльності); 4) тип темпераменту сангвінік, екстраверт, відсутність або низький рівень нейротизму.

Зрозуміло, що не завжди в одній особистості можуть поєднуватись вищезазначені характеристики. З іншого боку, наявність у юнака більшості з виокремлених нами індивідуальних характеристик сприяє його високому рівню фрустраційної толерантності, і тим самим продуктивно впливає його позитивне усвідомлення та на емоційно-вольову сферу молодого лю-

дини, забезпечуючи їй психологічне здоров'я й успіх в особистому та соціальному житті. Виходячи з того, що певні індивідуальні особливості людини впливають на її низький рівень фрустраційної толерантності, перспективу нашого подальшого науко-

вого дослідження бачаємо у розробці психокорекційної програми спрямованої на розвиток тих індивідуальних особливостей юнака, які сприяють формуванню високої фрустраційної толерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. I.A. *Pedagogicheskaya psihologiya*. M. Logos, 1999. -382 s.
2. Maklakov A.G. *Obschaya psihologiya*. –SPb.: Piter 2012. – 583s.
3. Kuzmina E.I. *Voprosyi psihologii svobody i nesvobody ot frustratsii* // *Voprosyi psihologii*, – 1997 – S. 89-94.
4. Popik Yu.V. *Formuvannya frustratslynoyi tolerantnostl u menendzherlv osvlti v umovah spllnoyi dlyalnostl*: Dis..kand.psihol.nauk . – KiYiv, 2008. – s. 253.
5. Bolden R, Hawkins B., Gosling J., Taylor S. *Exploring Leadership: Individual, Organizational, and Societal. Perspectives* Oxford : OUP Oxford, 2011 – p 42-46.
6. Carducci B. J. *The Psychology of Personality: Viewpoints, Research, and Applications*.-2nd edition: UK:Wiley Blackwell, 2009– 736p.
7. Dregvaite G.,Robertas D. *Information and Software Technologies: 21st International Conference, ICIST 2015, Druskininkai, Lithuania, October 15-16, 2015, Proceedings*:Springer 2015, 616 p.
8. Ellis A., Bernard M. *Emotive behavioral approaches to childhood disorders: Theory, Practice and Research*. The U.S.A: Springer Science + Business Media Inc., 2006. – p 474.
9. Mischel W. *Introduction to Personality* .Fourth edition.- New York : Columbia University, 1986.- p 583.
10. Quinlan Lois M.*Leader Personality Characteristics and Their Effects on Trust in the Organizational Setting*. [electronic source]:Dissertation for the degree o f Doctor of philosophy, professional psychology.Walden University: ProQuest, 2008.–207 p.
11. Zentner M.,Rebecca L. Shiner. *Handbook of Temperament*: N.Y.: Guilford Press, 2012.– 750 p.